

TRZY WIZJE UKRAINY W DOROBKU POETYCKIM JULIUSZA SŁOWACKIEGO

У статті репрезентуються три образи України в поетичному доробку Юліуша Словацького.

Na czyjej ziemi, z jakim ludem żyjesz razem,
Takiego pienia niech będą obrazem,
Niech inni śpiewają arkadyjskie gaje,
Krwawe brzegi skamandru i Saturna kraje
Ty ceniąc wszędzie piękność, własną maluj ziemię,
Wspólne w czuciu, w przygodach i zwyczajach plemię.
Kazimierz Brodziński

Juliusz Słowacki urodził się na Ukrainie i lata dziecięce spędził w tym kraju, jednak cała jego twórczość jest jakby prześiknięta tematami ukraińskimi. Wszędzie gdzie tylko przebywał, czy to w dalekich podróżach na Wschód, czy będąc już na emigracji nosił w swoim sercu obraz ziem ukraińskich. Moim zdaniem, Juliusz Słowacki w swojej twórczości próbował stworzyć własny mit Ukrainy.

Jeżeli kiedy w tej mojej krainie
Gdzie po dolinach moja Ikwa płynie,
Gdzie góry moje błękitnieją mrokiem,
A miasto dzwoni nad szmernym potokiem,
Gdzie konwaliją woniące lewady
Biegną do skały, pod chaty i sady.

Młodość Juliusza Słowackiego upłynęła pod mocnymi wpływami języka i literatury ludowej ukraińskiej. Od lat dziecięcych za sprawą jego matki, wielkiej miłośniczki folkloru i kultury ukraińskiej zapoznał się z ukraińskimi dumkami i opowieściami, co miało niewątpliwy wpływ na wprowadzenie przez niego wątków ukraińskich do swojej twórczości. J. Słowacki czerpie tematy z historii ziemi ukraińskiej i często umieszcza akcje swoich poematów na niej.

W literaturze polskiej praktycznie każdy z twórców romantyzmu, był jakby przedstawicielem ziemi z której pochodził lub z którą utożsamiał się duchowo, na przykład Adam Mickiewicz – z Litwą, natomiast Zaleski, Goszczyński i również Juliusz Słowacki byli reprezentantami Ukrainy. Rysą charakterystyczną tego okresu w literaturze, było przesycenie twórczości wątkami ludowymi, jednak tylko Juliuszowi Słowackiemu udało się zerwać z klasycyzmem i stworzyć dzieła, w których odzwierciedlił swoją niewątpliwą

znajomość z ludem i tradycjami jego "prywatnej ojczyzny". "Mickiewicz nie potrafił nigdy – poza chwilowymi wybuchami – oswobodzić się z pęt klasycyzmu, u Słowackiego nie znajdziemy ani fidjaszowskiej Grażyny ani wirgiliuszowskiego Pana Tadeusza." [1:6].

W twórczości Juliusza Słowackiego, zdaniem wielu krytyków i badaczy dzieł można wyróżnić trzy okresy:

Ukraina – niewyczerpalne źródło tematu;

Częściowy zanik tematu ukraińskiego;

Ukraina ginącej sławy kozackiej.

Pierwszy okres twórczości poety, czas pierwszych prob pisarskich, to czas zapatrzenia się w tematykę ukraińską. Utwory z tego okresu charakteryzowały się, w większości, częstym umiejscowieniem akcji utworów na ziemiach ukraińskich lub zaczerpnięciem tematu z życia ludu ukraińskiego. Ukraina w tym okresie twórczości, jakby weszła w poezję wielkiego poety. Z jednej strony jest możliwe, iż poeta wtedy kierował się modą panującą w literaturze romantycznej, a mimo to niewątpliwy wpływ na twórczość poety miała bliska znajomość przez J. Słowackiego folkloru, obyczajów i tradycji ludu zamieszkującego ziemie ukraińskie. Jest to okres, kiedy poeta ustosunkowuje się do Ukrainy jako niewyczerpalnego źródła tematu. Należy zaznaczyć, że utwory pochodzące z tego okresu, poza tytułem, nie posiadały żadnych cech charakterystycznych poezji ludowej.

Juliusz Słowacki w swoich pierwszych utworach wykorzystywał własną wyobraźnię, a również w utworach tego okresu czuć znajomość poety dzieł Malczewskiego i Goszczyńskiego, ich utwory były dla niego źródłem, podziwiał tych poetów, ich mistrzowskie umiejętności w wykorzystaniu folkloru ukraińskiego. Słowacki wtedy "wyczarować zeń szklanych kopuł poezji jeszcze nie umiał." [1: 16].

W najwcześniejszych utworach Juliusza Słowackiego: *Duma*, *Piosnka dziewczyny kozackiej*, *Mindowie* można próbować odnaleźć coś ukraińskiego i w ogóle żadnych ukraińskich wątków nie znaleźć. Akcja pierwszego utworu *Duma* niby odbywa się na Ukrainie, chociaż sam autora wprost nic na ten temat nie mówi. Głównym bohaterem poematu jest Kozak – postać charakterystyczna dla ziemi ukraińskiej, cierpiący z zawodu miłośnego. Z *Piosnką dziewczyny kozackiej* sytuacja wygląda w sposób podobny. Fabuła tego utworu została oparta na motywie ludowym, również akcja utworu może się toczyć na Ukrainie, jednak to można raczej wywnioskować z tytułu utworu. Główna bohaterka utworu pochodzi ze zwykłego ludu, od całego utworu powiewa sentymentalizmem. Natomiast dramat *Mindowie* jest pierwszym utworem J. Słowackiego w którym akcję utworu poeta umiejscowił na prehistostorycznych ziemiach – na Rusi, piękny i

romantyczny obraz ktorej, w tym dramacie stworzył romantyk posługując się wyłącznie własną fantazją. Co prawda, w tym utworze nie znajdzie czytelnik przepięknych opisów przyrody, którymi będzie charakteryzowała się późniejsza twórczość Słowackiego. I znowu, w tym dramacie autor jedynie paroma słowami wspomina o miejscu akcji utworu.

W poemacie *Kulik* czytelnik nie znajdzie niczego ukraińskiego, chociaż podczas lektury coś jakby podpowiada, że akcja może się odbywać gdzieś nie daleko od ziem ukraińskich. "Wieje z nich coś nieuchwytnie ukraińskiego, nie ukraińskiego, kozackiego, ruskiego." [1: 19]. W poemacie *Bielecki* "procz faktu, że akcja poematu rozwija się na Rusi, nieopisanej nawet nigdzie, nic *Bieleckiego* z tematami ukraińskimi nie łączy." [1: 18].

Wszystko się zmienia w poemacie z podań ukraińskich *Żmija*. W tym utworze poeta po raz pierwszy jakby zrywa ze swoją tradycją nie podpowiadać czytelnikowi gdzie odbywa się akcja. *Żmija* – to jest pierwszy utwor, w którym Juliusz Słowacki stworzył własny, piękny poetycki mit Ukrainy kozackiej.

Utwor J. Słowackiego *Krol Ladawy* – jest pierwszym utworem, który został wysoko oceniony przez współczesnych poecie krytyków. W nim Ukraina została przedstawiona w nieco zmienionej postaci, na co chyba, zdaniem krytyków, miało wpływ opuszczenie przez poetę kraju, tęsknota i brak możliwości powrotu w rodzinne strony. Znaczący wpływ na napisanie *Krol Ladawy* miały wspomnienia poety z ziemi podolskiej i z podróży odbytej do Odessy. W nim opisane zostały: Wierzchowka na Podolu – wieś, gdzie często bywał u rodziny, zdaniem H. Werwesa w niej właśnie mieszkał dziwak Marchockyj, postać którego była pierwowzorem głównego bohatera poematu. Ladawa – to jest rzeka, która bierze swój początek w Dniestrze i płynie przez tę ukochaną i zapamiętaną z dzieciństwa wieś. Mimo, że akcja *Krola Ladawy* toczy się wokół życia szlachty w tym utworze J. Słowacki przedstawił Podole z jego ukraińskimi, wiejskimi chatkami. "Tam znajdują się owe łąki, które wolałbym nazwać stepami, tak cudownie opisane przez Coopera; tam na szczęście bohater może iść dzień cały nie spotkawszy ani jednej chaty, ani jednego żyjącego człowieka." [1: 28].

Ostatni z utworów pierwszego okresu twórczości Juliusza Słowackiego *Duma o Waclawie Rzewuskim* wyraźnie się różni od wcześniejszych poematów. Zmienia się stosunek samego poety, on niby odczuwa to co opisuje, jego poezja nabiera kolorytu. Wspomnienia Juliusza Słowackiego ozywają i poeta przenosi je na papier. "Trudno o piękniejsze zamknięcie pierwszego okresu poezji, zarazem okresu poezji ukraińskiej." [1: 29]. *Duma o Waclawie Rzewuskim* nie pasuje zupełnie swoim kształtem do utworów napisanych w pierwszym okresie twórczości poety. Poemat ten pojawił się

aby wznieść się nad całą twórczością poety i nigdy później Słowackiemu nie udało się podnieść innych, również wspaniałych utworów do wysokości, której dosięgnął ten poemat. Najlepszym podsumowaniem pierwszego okresu twórczości Juliusza Słowackiego będzie cytata z *Ukraina w poezji Słowackiego* Adriana Czerwińskiego: "Okres ten był odwalaniem nawierzchni, a *Duma o Wacławie Rzewuskim* – pierwszym odnalezionym diamentem." [1: 30]. Pierwsze poematy J. Słowackiego są bardziej zagadkami niż tajemnicami, co zbliża je do utworów Byrona i Mickiewicza.

W drugim okresie twórczości J. Słowackiego, na samym początku, pojawiły się utwory, które ilustrowały zmiany zachodzące w twórczości poety w stosunku do Ukraiń, "...prócz początkowego *Mazepy* i końcowego *Wacława*, nie zajmuje się Słowacki zupełnie tematami ukraińskimi, jednak nie opuszczają go nigdy wspomnienia Ukraiń." [1: 31]. Okres ten Słowacki spędził w podróżach, miał dużo nowych wrażeń, jednak tęsknota za rodzinnymi stronami coraz bardziej się nasilała. Zdaniem wielu badaczy ten drugi okres charakteryzuje się zwiększającym się wpływem na twórczość poety języka ukraińskiego, nadużywa ukrainizmów. Słowacki się ukrainizuje, czuć w utworach cierpienia młodego poety, wszystkie wspomnienia są żywe, obrazy są rysowane wprost z serca i Słowacki próbuje zamieszkać w swoich utworach.

Kolejny raz J. Słowacki zagłębia się w historii Ukrainy, w historii wcześniejszych epok i powstaje *Mazepa*. W tym utworze poeta stworzył swój własny obraz wielkiego kozackiego hetmana i "tytułowa postać w *Mazepie* bliższa jest postaci stworzonej przez Byrona i Hugo niż osobie historycznej." [2: 18]. Łużno trzyma się wielki romantyk podania o Mazepie, a nawet nie pozostaje z nim w żadnym związku. Dopiero późniejsze utwory drugiego okresu będą cechowały się wykorzystaniem bez zniekształceń ukraińskich wątków ludowych. Ważną cechą tego okresu jest, to że Juliusz Słowacki wykorzystuje dość dużo "szczegółów etnograficznych słowiańskich, mogących być tak dobrze polskimi, jak ukraińskimi np.: grająca fujarka, wycięta z drzewa posadzonego na grobie – błędne ogniki, włączące dobrych ludzi po błotach – mogiła samobójcy na której "coś" straszy – podanie o jaskółkach, zimą spoczywających na dnie rzeki i drugie – o – zabijaniu matek przez młode, odlatające do ciepłych krajów itd..." [1:33].

Balladyna i *Horsztyński* – w nich wydaje coś co podpowiada, iż myśli twórcy błąkały gdzieś po ziemiach ukraińskich. Mimo to, że akcja *Horsztyńskiego* jest umiejscowiona na Rusi, nieopodal Litwy nieuchwytny pierwiastek ukraiński ludowy daje się wyczuć w utworze.

Podróżując po Wschodzie Juliusz Słowacki coraz częściej wraca wspomnieniami w dzieciństwo, w poemacie *Wacław* owe wspomnienia

odzywają, po raz pierwszy w twórczości poety pojawia się wzmianka o Wernyhorze, postać którego jest bliska ukraińskiemu czytelnikowi z poezji T. Szewczenko i L. Ukrainki i wielu innych poetów, chociaż w *Wacławie* Słowacki zmienia tę postać. Ukraina w tym utworze została przedstawiona z innej, odwrotnej strony, jako kraj cierpienia i zbrodni, to robi ten utwór bliski twórczości współczesnych autorów, np. twórczości Włodzimierza Odojewskiego. Zdaniem krytyków "poemat ten przesiąknięty Ukrainą, jak żaden z dotychczasowych i mało który potem." [1:36].

Należy zaznaczyć, iż brak jakichkolwiek pierwiastków ukraińskich w *Lilii Wenedzie*, wydaje się, że J. Słowacki w tym utworze opierał się wyłącznie na własnej fantazji. W ten sposób, w drugim okresie twórczości Juliusza Słowackiego powstało mało utworów związanych z tematyką ukraińską, mimo to, w tych niewielu czuć, jak ona wnika w poezję Słowackiego, przybiera inną, jeszcze bardziej piękną postać. Coraz lepiej poeta zaczyna rozumieć tę ziemię i coraz bardziej cierpieć z braku możliwości wrócić do tej ziemi. Słowacki coraz bardziej się ukrainizuje, aby w trzecim okresie stworzyć zupełnie odmienny obraz Ukrainy.

Trzeci okres twórczości Juliusza Słowackiego charakteryzuje się, przede wszystkim całkowitym zwróceniem się do wątków ukraińskich i zwiększającymi się wpływami języka ukraińskiego na twórczość poety, a także rozkochaniem się poety w historii dawnych dziejów. Teraz step pojawia się w zupełnie innej optyce, jest on przedstawiony z mrocznej strony – step tajemniczy, step z marzeń i osobistych fantazji poety. Poeta stworzył fatamorganę i pragnął żeby ona zaistniała w rzeczywistości. Ukraina trzeciego okresu twórczości poety zupełnie się różni od obrazów tworzonych przez Słowackiego wcześniej. Wieje od niej jakimś pokojem, nie skaczą już Kozacy na koniach po stepach i nie słychać okrzyków kozackich walk. Teraz Ukraina – to kraj zasiany kurhanami, kraj pełen tajemnic, które właśnie czytelnik ma rozwiązać.

W poemacie *Beniowski* poeta wykorzystał fakt historyczny – bunt Żeleźniaka, opisał życie i przygody zwykłego szlachcica, osiadłego na ziemiach ukraińskich, a także postać ze świata bajki Wernyhore, postać którą, w tym utworze odgrywa bardzo ważną rolę i jest ona owiana mistycyzmem. Należy zaznaczyć, że poemat *Beniowski* jest ostatnim poematem opisowym, w którym wykorzystuje Słowacki swoje wspomnienia. "Step wraz z całym Podolem, zmartwychwstaje przed naszymi oczyma i pyszni się krasą w pełnym świetle dziennego słońca." [1: 44]. Właśnie w *Beniowskim* zadziwił wielki romanyk swoją umiejętnością przedstawienia stepu, rysuje go niemal malarz, przestał domalowywać, koloryzować i fantazjować – tworzy nowy, zupełnie odmienny, bardziej mistyczny obraz Ukrainy i jej stepów.

W *Śnie Srebnym Salomei* znowu pojawia się postać Wernyhory. W utworze opisany został bunt chłopski, różnorodne postacie mistyczne, wspomnienia poety i zwykłą treść fabularną, to wszystko poeta umiejętnie połączył i powstał piękny i ciekawy dramat. Jednak, Ukraina w nim zupełnie się różni od Ukrainy w *Beniowskim*, Juliusz Słowacki jakby łagodniejsze w stosunku do obrazu stworzonego we wcześniejszych utworach.

Utwory *Ksiądz Marek* i *Fantazy* praktycznie do ziem ukraińskich się odnoszą. Słowacki paroma słowami wspomina w utworach, gdzie odgrywane są akcje poematów, mimo to, czuć, że wieje od nich czymś wschodnio-słowiańskim, niby dzieje się wszystko na kresach.

Wspomnienia z dzieciństwa odżyły po raz kolejny w *Złotej Czaszce*, w tym utworze opisał poeta życie we wsi Wierzchówka.

Należy zaznaczyć, że bardzo żywo w tym okresie poeta interesował się tematami historycznymi, w *Janie Kazimierzu* opisane zostały czasy Bohdana Chmielnickiego, natomiast w *Beniowskim* i *Śnie Srebnym Salomei*, została opisana "koloszczyzna", którą często wspominał w swoich utworach ukraiński poeta Taras Szewczenko.

W *Samuele Zborowskim* Juliusz Słowacki opisuje prastare dzieje kozactwa, to tego tematu poeta zwracał się już w *Żmiji*. W tym utworze czuć powagę poety do opisywanego tematu, poezja jest uroczysta i poważna.

Zawisza jest ostatnim utworem w którym Słowacki wyśpiewuje Ukrainę. W nim, poza końcowym fragmentem, nie ma niczego ukraińskiego, mimo to czuć w nim Ukrainę i jest ona zupełnie odmienna od poprzednich – Ukraina metafizyczna.

W niektórych dziełach z trzeciego okresu można znaleźć "pierwiastek wielkoruski," [1: 54] na przykład w dramacie *Księżę Michał Twerski* opisał poeta dzieje Wielkiego Nowogrodu. W *Krolu-Duchu* sięga wielki romantyk do historii powstania państwa ruskiego. Przedstawia w nim Słowacki początki Rusi Kijowskiej, wyprawy Włodimira i stosunki między książętami w nowopowstałym państwie. W tym utworze poeta mistrzowsko pomieszał wątki prasłowiańskie, wielkoruskie i białorusko-litewskie. *Krol Duch* jest niemal przesiąknięty ludowymi motywami, folklorem, połączył w nim Słowacki wiele kultur i wykorzystał własną wyobraźnię.

Podsumowując całą twórczość Juliusza Słowackiego należy zaznaczyć, iż poeta wprowadził wiele nowych motywów do swych utworów, jednym z nich jest motyw matkobójstwa *Sen Srebnny Salomei*, *Beniowski*, *Krol Duch*. Zdaniem wielu badaczy właśnie ten motyw został samodzielnie wymyślony przez Juliusza Słowackiego, ponieważ w żadnej kulturze słowiańskiej podobnego motywu nie ma.

Warto zaznaczyć, że w trzecim okresie twórczości Juliusz Słowacki praktycznie w każdym utworze opisuje Ukrainę. Widać, że ciągle jego stosunek i rozumienie tego tematu ewoluują. "Historia Ukrainy staje się dla Słowackiego bliższa niż Polska, a przynajmniej równie bliska; w każdym razie bardziej zajmuje się nią i o wiele więcej odzwierciedla ją w swojej poezji." [1: 57].

Młodzieńcza twórczość poety jest ściśle związana z tematyką ukraińską. Nie znajdziemy w utworach tego okresu tej ludowości, którą będzie się cechowała późniejsza twórczość poety, w I okresie poeta czerpał tematy z historii, umieszczał akcje poematów na ziemiach ukraińskich. Ukraina stanowi dla niego niewyczerpalne źródło tematów.

Nostalgia związana z opuszczeniem ziem rodzinnych i brak możliwości powrotu do kraju stały się powodem, tego że Słowacki w swoich utworach II okresu próbuje przypomnieć i utrwalić niegdyś widziane krajobrazy, słyszane opowieści i opisać widzianych ludzi. Wtedy powstają utwory: *Żmija*, *Król Ladawy*, *Duma o Waclawie Rzewuskim*. Koniec drugiego okresu twórczości J. Słowackiego cechuje się ludowością, która nigdy później w utworach poety już się nie pojawiła. Poeta niby znowu znalazł się wśród stepów ukraińskich i na żywo zarysował je w swojej twórczości. Podróż na wschód wywołała w duszy poety burzę uczuć, a Ukraina stała się jeszcze bardziej czymś nieosiągalnym, czymś ze snów.

W ostatnim okresie poetyckim Juliusza Słowackiego ziemie ukraińskie już nie są pięknym krajem rodzinnym, lecz tylko tym co po nim zostało. Zrozumiał i przedstawił w swej poezji Ukrainę w sposób podobny do pieśni piewców ludowych, jako pierwszy wyśpiewał ginącą sławę kozacką.

Ukraina pojawia się w twórczości poety znowu i znowu, co prawda zmienia formę, między poetą a przedmiotem jego twórczości powstała nierozwalna więź duchowa.

*Jeżeli tam będziesz, duszo mego łona,
Choć z promieni do ciała wrócona:
To nie zapomnisz tej mojej tęsknoty,
Która tam stoi jak archanioł złoty,
A czasem miasto jak orzeł obleci
I znów na skalach spoczywa i świeci.
Powietrze lżejsze, które cię uzdrowi
Ląłem z mej piersi mojemu krajowi.*

Список використаних джерел та літератури

1. Adrian Czermiński, *Ukraina w poezji Słowackiego*. - Warszawa, 1993.
2. M. Rylski, *Juliusz Słowacki a poezja ukraińska*, [w:] Julij Słowaćkyj, *Ukraińska дума*. - Lwow, 1993.

N. Szumlańska. Trzy wizje Ukrainy w dorobku poetyckim J.Słowackiego.

W artykule przedstawione są trzy wizje Ukrainy w dorobku poetyckim Juliusza Słowackiego.

Nataliya Shumlyanska Three Images of Ukraine in the Poetic Works of J. Slovatsky.

In the article three images of Ukraine in the poetic works of Juliush Slovatsky are considered.